

УДК 343.8/343.9

А.М. КЛОЧКО, канд. юрид. наук, доц.,
Сумський державний університет

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Ключові слова: легалізація (відмивання) доходів, банківська діяльність, організована злочинність, попередження, економічні злочини

Важливим завданням на етапі становлення ринкових відносин в Україні є необхідність ефективної протидії злочинам, що вчиняються у сфері банківської діяльності. У сучасних умовах розвитку нашої країни відбувається трансформація економіки, поряд із цим збільшується й кількість грошей кримінального походження. Власники незаконно отриманих капіталів намагаються провести їх легалізацію.

Термін «відмивання» грошей (money laundering) вперше був використаний в 80-х рр. у США відносно доходів від наркобізнесу і означає процес перетворення незаконно отриманих грошей у законні гроші. У науковому середовищі запропоновано багато визначень цього поняття. Президентська комісія США з організованої злочинності в 1984 році використовувала наступне формулювання: «Відмивання грошей – процес, за допомогою якого приховується існування незаконного походження або незаконного використання доходів, які маскуються таким чином, щоб надати їм вигляду законно здобутих» [1]. Термін: «легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом» введений в юридичну літературу України Кримінальним кодексом України (далі – КК України) в 2001 р.

Згідно з іншими джерелами під поняттям «відмивання грошей» розуміють надання правомірного вигляду володінню, користуванню або розпорядженню грошовими коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення злочину, тобто їх переведення з

тіньової, неформальної економіки в економіку офіційну для того, щоб мати можливість користуватися цими засобами відкрито і публічно [2].

До вивчення проблем легалізації коштів зверталися Л.І. Аркуша, А.П. Закалюк, В.Д. Ларичев, І.Є. Мезенцева, В.В. Сухонос, Л.М. Чуніхіна, а також інші провідні вчені. Проте, дана проблема у сфері банківської діяльності залишається відкритою і потребує проведення окремого дослідження, обумовленого специфікою банківської системи. Це пояснюється тим, що такі злочини продовжують вчинюватись, що свідчить про недостатню ефективність раніше запропонованих методів їх попередження.

Ст.209 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, а ст.209-1 КК закріплює кримінальну відповідальність за умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму. Основним безпосереднім об'єктом цього злочину є, встановлений із метою протидії залученню в економіку «брудних» коштів, порядок здійснення господарської діяльності, а також порядок здійснення цивільно-правових угод в частині особистого та іншого подібного використання майна, не пов'язаного з господарською діяльністю [3]. Додатковим об'єктом легалізації коштів, що стосується сфери банківської діяльності, виступає нормальне функціонування банківської системи. Даний склад злочину відрізняється від інших своєю непередбачуваністю, латентністю, використанням значної кількості фінансових операцій. Непередбачуваність подібних діянь проявляється у застосуванні різних неординарних способів досягнення злочинних цілей. Зловмисники іноді так вміло приховують сліди правопорушення, що серед безлічі проведених банківських операцій виявити початкове джерело надходження коштів буває досить складно. Наприклад, можуть проводитися багаторазові зарахування коштів на один рахунок протягом дня різними громадя-

нами; окремими клієнтами банків відкриваються декілька рахунків одночасно з різними початковими номерами; проводяться перерахування готівки на рахунки підставних осіб незначними сумами; вносяться значні грошові суми на рахунки готівкою, що також може вказувати на протиправну спрямованість дій клієнта банку. Слід зауважити, що певні злочинні способи, за допомогою яких отримані грошові кошти, на кваліфікацію злочину за ст.209 КК України не впливають, проте, безумовно, заплутують правоохоронні органи в процесі розслідування таких злочинів.

Наприклад, Підрозділом фінансової розвідки (ПФР) Люксембургу був виявлений такий випадок використання переказів. Громадянин Німеччини, скориставшись викраденою фальсифікованою ідентифікаційною картою, створив компанію і зареєстрував себе її власником, відкрив рахунки в різних банках трьох країн і здійснював грошові перекази між цими рахунками. Іноземний ПФР запросив у банку інформацію про суб'єкта, підозрюючи його в присвоєнні чужого майна на підставі банківського звіту про підозрілі операції, зробленого після аналізу фінансових потоків (численних переказів від приватних осіб), які не відповідали заявленому предмету оплати (консультаційні послуги в будівельній сфері). Після отримання запиту про послідовність операцій громадянин надав банку ряд підроблених рахунків, що стосувалися будівельного бізнесу [4].

Згідно положень ст.209 КК України предметом злочину, передбаченого даною кримінально-правовою нормою, є грошові кошти та інше майно, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувє легалізації (відмиванню) доходів. У ст.2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» під поняттям «кошти» слід розуміти гроші в національній або іноземній валюті або їх еквівалент. Для стадії підготовки до легалізації коштів типовими є такі дії як: відкриття банківських рахунків, депонування коштів; створення фіктивних суб'єктів підприємництва; залучення підставних осіб, укладення реальних або фіктивних угод,

залучення посадових осіб банків, органів влади; підробка фінансово-господарських або статутних документів.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст.209 КК України може альтернативно виражатися в одній з чотирьох форм: 1) вчинення фінансової операції з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів; 2) укладення угоди з такими коштами та майном; 3) вчинення дій, спрямованих на приховування чи маскуванню незаконного походження таких коштів або майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження і переміщення; 4) придбання, володіння або використання коштів або іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів [5]. На думку В.В. Сухоноса, найбільш поширеними способами легалізації злочинних доходів в банківській сфері України є: переказ коштів через банківські рахунки в Україні за фіктивними договорами; отримання в банках коштів з рахунків на фіктивних підставах; переказ коштів на банківські рахунки за кордон на підставі фіктивних угод; укладання договорів банківського вкладу; здійснення валютнообмінних операцій; укладання кредитних договорів [6].

На стадії впровадження злочинних коштів в легальний сектор економіки отримуються кредити, які покриваються за рахунок злочинних доходів. Демонстрування таких коштів також може проводитися під виглядом законного виграшу від розважальних акцій.

Визначення ознак суб'єкта злочину має важливе значення, оскільки, по-перше, пов'язано з притягненням винних до кримінальної відповідальності, а, по-друге, впливає на кримінально-правову кваліфікацію суспільно-небезпечного діяння [7]. Ст.209 КК України передбачає загальний суб'єкт вчинення даного злочину. Слід зазначити, що такому суб'єкту може бути властива належність до підприємницької діяльності, проте, легалізація не є прерогативою лише злочинців у скла-

ді підприємницьких структур. Визначаючи перелік суб'єктів, здатних нести відповідальність за даною статтею, слід виходити з того, що метою кримінально-правової норми про відповідальність за легалізацію (відмивання) коштів, є, перш за все, попередження будь-яких спроб ввести в легальний обіг кошти, отримані незаконним шляхом, під виглядом законних (правомірно отриманих) [8].

Легалізація доходів практикується, найчастіше, організованими злочинними групами, що підвищує її латентність, оскільки такого роду групи мають злагоджено працюючий апарат нейтралізації соціального контролю, що забезпечує результативність вчинення кримінальних правопорушень. Професор В.В. Сухонос також дотримується думки, що подібні злочини вчинюються, в багатьох випадках, організованими угрупованнями, більшість з яких діють у трансграничному просторі. Вони злочинним шляхом викочують ресурси з української економіки і відмивають їх за кордоном, в офшорних зонах. А потім капітал повертається в Україну, але злочинці вже виступають у ролі іноземних інвесторів [6].

Так звана «білокомірцева злочинність», а саме: злочини, що здійснюються у фінансово-кредитній системі, становить близько 1–1,5 % від загальної кількості кримінальних злочинів і 10–15 % – у самій структурі економічних правопорушень. Протягом 2013 року на території Києва зафіксовано 72 випадки несанкціонованого доступу до системи «клієнт-банк». Кількість злочинів у кредитно-фінансовій сфері становить: протягом 2012 року – 470, в 2013 році – 1315, на початку 2014 року – 50 кримінальних проваджень. У 2013 році по зазначеній категорії кримінальних правопорушень пред'явлені повідомлення про підозру 1066 особам, 996 матеріалів направлено до суду [9]. Слід зауважити, що визначення: «економічні правопорушення» є в даному контексті не зовсім коректним, оскільки в КК України злочини у сфері економіки не виділяються окремо, а містяться у різних розділах Особливої частини КК. В.В. Селезньов злочини у сфері бізнесу та економіки називає економічними. Найбільш поширеними є такі

види економічних злочинів: фіктивне підприємництво (ст.205 КК України); легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст.209 КК); злочини у кредитно-фінансовій сфері (ст.200, 209, 222 КК); ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст.212 КК); злочини у сфері страхування (ст.212-1 КК); службові злочини (ст.364, 366, 368 КК) [10].

Згідно зі ст.63 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р., банки зобов'язані розробляти, впроваджувати та постійно поновлювати правила внутрішнього фінансового моніторингу та програми його здійснення з урахуванням вимог законодавства про запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Національний банк України при здійсненні нагляду за діяльністю банків проводить перевірку банків з питань дотримання ними вимог законодавства, яке регулює відносини у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, та достатнього рівня заходів для запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму.

Необхідно виділити загальні та спеціальні причини та умови, що сприяють поширенню даного злочину у сфері банківської діяльності. Так, під загальними причинами слід розуміти: нестабільність банківської системи, недоліки в роботі правоохоронних органів, слабку їх взаємодію з банками, комерційними, державними органами, високий рівень латентності легалізації.

Серед спеціальних причин, що сприяють вчиненню даного злочину, необхідно відзначити відсутність належного практичного досвіду розслідування злочинів даного виду, існування офшорних зон, банківської таємниці, стрімкий розвиток телекомунікацій, що не полишило осторонь і фінансову сферу. Зростання укладання банківських угод за допомогою веб-простору останнім часом призвело до нових форм легалізації грошових коштів через використання Інтернет-технологій. Іншою причиною появи і поширення цього злочину є

анонімність, яку надають майже всі банки, що працюють у всевітній павутині. Легалізації також сприяють і нові види Інтернет-каналів, такі як онлайн-казино і віртуальні аукціони. Ще одним із факторів виникнення легалізації злочинних доходів можна вважати появу віртуальних грошей.

Серед умов, які сприяють відмиванню коштів у сфері банківської діяльності можна виділити наступні: підприємливість злочинних організацій, що вдаються до високопрофесійних фінансових консультацій; доступність і легкість введення коштів у грошовий оборот; можливість переведення значних сум грошових коштів в інші країни з використанням різних способів, відпрацьованих транснаціональними фірмами.

Аналізуючи ситуацію, яка склалася на сьогодні в нашій країні з відмиванням грошових коштів, отриманих злочинним шляхом, можна стверджувати, що роком створення національної системи боротьби з відмиванням коштів, став 2003 рік. Саме в цей рік відбулося становлення Державного департаменту фінансового моніторингу, який сьогодні називається «Державна служба фінансового моніторингу» [11, с.327].

З метою забезпечення реалізації норм Законів України: «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», «Про внесення змін до деяких законів України з питань запобігання використанню банків та інших фінансових установ з метою легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом» Правлінням Національного банку України Постановою від 14.05.2003 р. № 189 [12] затверджено Положення про здійснення банками фінансового моніторингу (далі Положення). Дане Положення розроблено з метою запобігання використанню банківської системи для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму. Вимоги Положення поширюються на банки, відокремлені підрозділи банків, платіжні організації та членів платіжних систем, які є банківськими установами, а також філії іноземних банків.

На банки покладено велику відповідальність, оскільки вони є суб'єктами першого рівня моніторингу та повинні вживати заходи внутрішнього контролю. Серед методів, які забезпечують стабільне функціонування банківської системи і дають можливість ефективно боротися з так званими «економічними злочинами», необхідно відзначити наступні: тісна співпраця банківського сектору та державних органів з провідними міжнародними фінансовими установами, позитивний досвід яких можливо використовувати в Україні; прийняття єдиних правил, що забезпечують рівні умови роботи для банків і запобігання відтоку клієнтів; використання банками міжнародних бухгалтерських стандартів, що дозволить забезпечити прозоре відображення інформації на рахунках клієнтів.

Практика свідчить, що методика попередження злочинів у сфері банківської діяльності вимагає нових наукових підходів і сучасних знань про способи вчинення зазначених діянь. Оскільки банківська сфера забезпечує життєдіяльність підприємств, організацій і в цілому всієї держави, необхідність боротьби з нелегальними операціями є першочерговим завданням для нормального функціонування економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відмивання грошей і міжнародні банки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://voprosik.net/otmyvanie-deneg-i-mezhdunarodnye-banki>.
2. Відмивання грошей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org>.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 3-є вид., перероб. і доп. – К. : Атіка, 2003. – 1056 с.
4. Боротьба з відмиванням коштів: правовий, організаційний і практичний аспект / С. Г. Гуржій, О. Л. Копиленко, Я. В. Янушевич та ін. – К. : Парламентське вид-во, 2005. – 216 с.
5. Кримінальний кодекс України : від 01.09.2001 р., № 2341-III // ВВР України. – 2001. – № 25–26.

6. Сухонос В. В. Легалізація злочинних доходів у банківській сфері та боротьба з нею / В. В. Сухонос // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2012. – № 1 (6). – С. 149–153.

7. Курінов Б. А. Наукові основи кваліфікації злочинів / Курінов Б. А. – М. : Вид-во МДУ, 1976. – 184 с.

8. Доля Л. Небезпека легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, отриманого злочинним шляхом / Доля Л. // Право України. – 2002. – № 2. – С. 89–93.

9. Константин Глоба, партнер ЮА «Шевчук та партнери» надав коментар до статті про банківське шахрайство. Статистика злочинів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shevchuk-law.livejournal.com/10559.html>.

10. Основи ринкової економіки України / В. В. Селезньов. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : А.С.К., 2002. – 655 с.

11. Правове регулювання відносин на фінансовому ринку: стан та напрями вдосконалення : монографія / відп. ред. В. Д. Чернадчук. – Суми : ВВП «Мрія» ТОВ, 2013. – 340 с.

12. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу» : від 14.05.2003 р., № 189 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0381-03/page#n16>.

Клочко А. М. Окремі питання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом у банківській сфері / А. М. Клочко // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 228–232 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_40.pdf

Розглянуто питання легалізації «брудних коштів» в сфері банківської діяльності, як однієї з проблем, що призводить до дестабілізації функціонування банківської системи. Приведена кримінально-правова характеристика даного злочину з урахуванням специфіки банківської системи. Висвітлено певні способи, за допомогою яких злочинці досягають своїх протиправних цілей, досліджена законодавчо-нормативна база з даного питання. Проаналізовано причини та умови, що сприяють вчиненню даного злочину. Розглянуто методи, що дозволяють забезпечити попередження «економічних злочинів» і стабільне функціонування банківської системи.

Клочко А.Н. Некоторые вопросы легализации средств, полученных преступным путем в банковской сфере.

Рассмотрен вопрос легализации «грязных денег» в сфере банковской деятельности, как одной из проблем, которая приводит к дестабилизации функционирования банковской системы. Проведена уголовно-правовая характеристика данного преступления с учетом специфики банковской системы. Освещены некоторые способы, с помощью которых преступники достигают своих преступных целей, исследована законодательно-нормативная база по данному вопросу. Проанализированы причины и условия, которые способствуют совершению данного преступления. Рассмотрены методы, которые позволяют обеспечить предупреждение «экономических преступлений» и стабильное функционирование банковской системы.

Klochko A.M. Separate Questions of Legalization of Criminally Obtained Money in Banking Sphere

The question of legalization of «black money» in the banking sphere, as one of the problems, which leads to the destabilization of the process of the banking system functioning is analyzed. The criminally-legal characteristics of this crime taking into account the specifics of the banking system are presented. Some ways of achievement the criminal goals by offenders are learnt, the legislative normative base on this issue is studied. The causes and conditions contributing to the perpetration of this crime are analyzed. Methods providing the warning of «economic crimes» and stable functioning of the banking system are explored.